

Model Sınâî Mûnasebetler Sistemleri *

Profesör Dr. John P. WINDMULLER

Çeşitli sınâî mûnasebetler sistemleri arasında kendilerini diğerk ülkeler için bir nevi emsâl veya örnek telâkki eden ve umumiyetle de böyle kabul edilen bazı özel sistemler mevcut bulunmaktadır. Birbirleriyle rekabet halinde bulunan bu sistemler, daha yakından incelenmeye ve diğerk ülkeler tarafından da tatbik ve taklit edilmeye lâyık oldukları iddiasındadırlar. «Model sınâî mûnasebetler sistemleri» diye tavsif edeceğimiz bu sistemleri mevcut diğerk sistemlerden ayıran müsterek bazı hususiyetler mevcut bulunmaktadır.

«Sınâî mûnasebetler sistemi» deyimini, burada, Profesör John T. Dunlop'ın bu mefhuma atfettiğı anlamda kullanılmakta ve daha çok analitik bir değer taşımaktadır. Bu mânâda bir sınâî mûnasebetler sistemi, sosyal sistemin bütünüünün muayyen bir parçasını teşkil eden tâlî bir sistem, bir cüz-i tamdır. Bu sistem başlıca üç ayrı «aktör» gurubundan teşekkül eder. Bunlar, (a) işçiler ve onların temsilcilerinden terekkiüp eden bir hiyerarşi, (b) işverenler ve işveren temsilcilerinden müteşekkil bir hiyerarşi ve (c) işçi-işveren mûnasebetlerinde ihtisaslaşmış âmme müesseseleri ve hususi organlardır. Bu aktörler kendilerine has bir muhteva içinde «işyeri ve iş muhiti» ile alâkalı kaidelere şekil verirler.¹ (Bahis konusu muhtevâ veya muhit şartları, «teknolojik muhtevâ», «piyasa muhtevâsı» ve «iktidar muhtevâsı» olmak üzere üç ayrı kategoride incelenmektedir.)

Mevcut sınâî mûnasebetler sistemleri arasında, esasa taâlluk eden kaideler, kaide - koyma prosedürleri ve sistemin taraflarını

* Bu makale, A.B.D.'de «Sınâî Mûnasebetler Araştırma Cemiyeti (Industrial Relations Research Association)» nin 27 - 28 Aralık 1963'de Boston'da yapılan onaltıncı yıllık toplantısına sunulmuş bir konferansın metnidir. Bakınız: «Model Industrial Relations Systems,» *Industrial Relations Research Association, Proceedings of the Sixteenth Annual Meeting, Boston, Massachusetts, December 27 - 28, 1963, ss. 60 - 75.* (Mütercimim notu).

1) John T. Dunlop, *Industrial Relations Systems*, (New York: Henry Holt, 1958), bilhassa ss. 1 - 28.

teşkil eden aktörlerin rol ve mevkileri bakımından farklar müşahade edilir. Bununla beraber, fark ve benzerliklerin vüs'at ve önemi, ferdin bakış zaviyesine ve tahlilin derinlik derecesine bağlı olarak değişmektedir. Meselâ, Yeni Delhi'den bakıldığı takdirde, çeşitli İskandinav ülkelerindeki sınıf münasebetler sistemlerinin görünürde birbirinin aynı olduğu intibâî hâsıl olabilir. Ancak, daha yakından bir tetkik, inkârî gayrikabil bu benzerlikler yanısıra önemli farkların mevcudiyetini de ortaya çıkaracaktır. ²

Muayyen bir sınıf münasebetler sisteminin nihaî şeklini tayin eden birçok değişken mevcuttur. Bu değişkenlerin ekserisi, kültürel bünyeye has *dahilî* faktörlerdir. Meselâ an'aneler, iktidarın guruplar arasında dağılışı, ekonomik âmiller, topluma hâkim bulunan ideoloji gibi faktörler, bu neviden tayin - edici değişkenler arasında zikredilebilir. Dunlop'un tahlil şemasında yer alan üç ana muhtevâ, bu değişkenlerin ekserisini kavramaktadır. Üniversiteler Arası İktisadî Gelişme ve İşçi Meseleleri Etüd Gurubu'na mensup araştırmacılar, muayyen bir sınıf münasebetler sistemine şekil veren hâkim faktörün, sanayileşmede cemiyete önderlik eden elit zümreler olduğu neticesine varmışlardır. Bu müellifler şu hususu kaydetmişlerdir: «Millî bir sınıf münasebetler sisteminin ana hususiyetleri, cemiyete önderlik eden elitler tarafından sanayileşmenin nisbeten erken bir safhasında şekillendirilip kristalleşme temayülü göstermektedir. ³ Ancak, Üniversiteler Arası Gurup, muayyen bir sınıf münasebetler sisteminin içinde şekillendiği tarihî safhanın sistemin karakteri üzerinde mühim bir tesir icra ettiğini belirtmekle beraber, bu hususda *daş* âmillerin önemini de kabul etmektedir. Bu husus, gurup mensuplarının I. ci Dünya Harbi'ni müteakip Rus İhtilâli'nin ve Milletlerarası Çalışma Teşkilâtı'nın gelişmekte olan sistemler üzerindeki tesiri ile alâkalı çeşitli misallerinde ifadesini bulmaktadır. ⁴

2) Bu hususda Walter Galenson'ın şu etüdüne bakınız: «Scandinavia,» *Comparative Labor Movements* içinde, Walter Galenson, ed., (New York: Prentice - Hall, 1952), ss. 104 - 172.

3) Clark Kerr, John T. Dunlop, Frederick Harbison ve Charles A. Myers, *Industrialism and Industrial Man: The Problems of Labor and Management in Economic Growth*, (Cambridge: Harvard University Press, 1960), s. 235. Müellifler, tahlillerinin bu kısımda Profesör Dunlop'ın yukarıda zikredilen eserindeki muhakeme tarzına paralel bir yol takip etmişlerdir.

4) *Ibid.*, ss. 235 - 237. Bu hususda, meselâ benim şu makaleme bakınız: *External Influences on Labor Organizations in Underdeveloped Countries,» Industrial and Labor Relations Review*, Vol. 16, No. 4 (July 1963), ss. 559-573,

Üniversiteler Arası Etüd sonucunda geliştirilmiş olan tahlil şemasında sanayileşmeye önderlik eden elit zümrelerin oynadığı role ileri derecede ehemmiyet verilmiş bulunması, bir bakıma önemli bir âmilin dikkatten kaçmasına sebep olmuştur. İhmal edilip dikkate alınmayan bu âmil, hâlen mevcut bazı sistemlerin - diğer bir deyişle, model sistemlerin, - gelişmekte olan memleketlerdeki yeni sınaî münasebetler sistemleri üzerinde icra ettiği tesirdir. Gerçi, muayyen durumlarda Clark Kerr ve meslekdaşları dış modellerin tesirine zımnen dikkati çekmişlerdir. Meselâ tahlil şemalarındaki «müstemlececilikte sanayileşmeye önderlik eden elitler» kategorisini ve bu kategoride kaide - koyma vetiresini izah ederlerken, bir bakıma bu neviden dış tesirlere temas etmişlerdir. Fakat, bu müellifler, az gelişmiş memleketlerin başka ülkelerde geliştirilmiş sistem ve kaidelerin taklit ve adaptasyonu cihetine gitmek suretiyle sosyal ve ekonomik münasebetlerini düzenleme imkânına başvurmaları gibi hassas bir konu ile doğrudan doğruya meşgul olmamışlardır.⁵

Muâsır dünyamızda, «yeni» yahut da «kalkınmakta olan» bir ülkenin sınaî münasebetler sistemi, gerek iktisap ettiği formel kalıp, gerek gelişme hızı bakımından önemli tesirlere mâruz kalmaktadır. Meselâ, henüz kalkınmanın başlangıç safhalarında, ileri beynelmî-

5) Üniversiteler Arası Etüd Grubu mensuplarından biri olan Profesör Dunlop, yukarda zikredilen *Industrial Relations Systems* isimli müstakil eserinde «dış modellerin tesiri» meselesi ile daha yakından meşgul olmuştur. «(İşyerinde işçi - işveren münasebetlerini tanzim eden) kaidelerin benzerlik arzemesi, bunların her yerde sanayileşmeye müşterek bir reaksiyon olarak doğmalarından mı ileri geldiği, yoksa. (beynelmilel) bir alış - veriş ve taklit sonucu mu böyle bir mahiyet arzettikleri araştırılması gereken çok önemli bir meseledir... Ancak, dikkatli tarihî araştırmalar bu kaidelerin memleketler arasında alış - veriş ve ithal neticesi benzerlik arzettiği sonucunu doğursa da, bazı kaidelerin ithal ve taklit edilmesine rağmen diğerlerine karşı kayıtsız kalınması gerçeğine ve bu hususta bir memlekete has tayin - edici şartların bazı kaidelerin kabulünü kolaylaştırması, diğer bazıları bakımından ise nâ-müsaıt bir durum arzemesi noktasına dikkat etmek gerekmektedir.

Kaidelerin memleketler arasında böyle bir ithal ve taklide mevzu teşkil etmesi, ana tefsir tarzımıza aykırı değildir. Bazı kaideler, geniş ölçüde endüstriye has müşterek teknoloji ve piyasa şartlarına reaksiyon olarak benimsenmekte, millî ve mahallî özel şartlara intibak edebilmelerini temin için de tâdilâta tâbi tutulmaktadır. Diğer bazı kaideler ise, geniş ölçüde bahis konusu millî sınaî münasebetler sisteminin tabii bir neticesi olarak doğmaktadır. Müşterek kaidelerin bahis mevzuu olduğu bazı hallerde milletler arası taklit bir rol oynamış olabilir. Fakat, herhalde ele alınan memlekete has özel şartlar, bu yabancı kaidelerin kabulü için müsait imkânlar arzemelidir.» (ss. 193 - 194).

lel normlara ve milletçe ulaşılmak istenen daha yüksek standartlara intibak edebilmeye mâtuf gayretler bilhassa önem kazanmaktadır. Habesistan, 1962'nin ortalarından önce sanayide birtakım beşerî meselelerle karşılaşılıyor, fakat esas itibariyle bir sınai mûnasebetler sistemine sahip bulunmuyordu. Bu ülkede mevcut çalışma mevzuatı, mahdut sayıda birkaç kanunu aşmamaktaydı. İşçi - işveren meselelerinde ihtisaslaşmış âmme organları ve teşkilâtlanmış bir işveren gurubu mevcut değildi. İşçi teşekkülü olarak ömürleri kısa süren ve esasen hukukî bir mevcudiyete sahip bulunmayan birkaç sendikadan fazlasına rastlanmıyordu. Geçen yıl zarfında, bu ülkede işçi - işveren meselelerinde ihtisaslaşmış bir devlet organı ihdas edilmiş, çalışma mevzuatı çıkarılmış, işçi teşekkülleri kurulmuş ve bunlar kanunen tescil edilmiş, toplu sözleşmelere tarafları hukuken bağlayıcı bir mahiyet verilmiştir. Ayrıca, iş ihtilâflarının haline mâtuf bir mekanizma hâlen hiç olmazsa kâğıt üzerinde mevcuttur ve memlekette ilk defa bir işverenler sendikasının kurulması artık bir ân meselesi haline gelmiş bulunmaktadır. (Burada alâka çekici bir başka gelişme, 1963 - 64 ve 1964 - 65 ders yılları için Habesistan'a tahsis edilmiş bulunan çok mahdut sayıdaki Fulbright burslarından bir tanesinin de işçi - işveren mûnasebetleri sahasında ders verecek bir Amerikalı profesöre ayrılmış olmasıdır.) Bu hızlı gelişme temposu Milletlerarası Çalışma Teşkilâtı (ILO) ve Milletlerarası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU) gibi beynelmilel teşekküller ve muhtemelen Amerika Birleşik Devletleri tarafından teşvik edilmiştir. Nitekim Addis Ababa'daki Amerikan Elçiliği, Habesistan'ın yeni beş yıllık plânında «mes'uliyetlerini müdirlik sendikalara ve kolektif pazarlık sistemine dayanan sıhhatli bir çalışma mûnasebetleri düzenine duyulan ihtiyaca önem verilmiş olması» ndan açık ve sitâyışkâr bir lisanla bahsetmektedir.⁶

II

Son yıllarda, Amerikan sınai mûnasebetler sisteminin bir model olarak diğer ülkelere ihraç edilebilme imkânları hakkında A.B.D.'de çeşitli münakaşalar yapılmaktadır. Bir müddet önce, Solomon Bar-kin «A.B.D. Sınai Mûnasebetler Sistemi Diğer Ülekler İçin Bir Model Olabilir mi?» başlığını taşıyan bir makalesinde pesimist bir ne-

6) *Labor Developments Abroad* (July 1963), ss. 7-9. Cf. «Ethiopian Labour on the Move,» *Free Labour World*, No. 155 (May 1963), ss. 16-17.

ticeye varmıştır. Müellife göre, işçi - işveren münasebetlerinde esasa ve usüle müteâllik problemlerin muvaffakiyetle halledilmesini sağlayabilecek yeni metodların bulunamamış ve bu hususda umumi bir isteksizlik yahut da aciz gösterilmiş olması, Amerika'nın diğer ülkeler için bir model ve lider olma durumunu ciddi ölçüde zayıflatmıştır⁷. Diğer taraftan, Profesör Charles A. Myers, Sınai Münasebetler Araştırma Cemiyeti'nin (Industrial Relations Research Association) 1962 toplantısının başkanı olarak yaptığı açış konuşmasında, Amerikan sınai münasebetler sisteminin diğer ülkelere ihraç edilebilme imkânlarını münakaşa etmiş, bu sistemin ancak muayyen yönlerinin ve bilhassa işverenler cephesini ilgilendiren hususiyetlerin bu bakımdan müsait bir imkân arzedebileceği neticesine varmıştır⁸. Walter Galenson ise, «az gelişmiş memleketlerde âmme organlarının, Wagner Kanunundan evvel ve sonra Amerika'da işçi - işveren münasebetleri bakımından edinilen tecrübeleri dikkate almaları» ve ekonominin hususi sektörlerinde kollektif pazarlığı teşvik etme veya etmeme kararına ancak bundan sonra varmaları fikrini ortaya atmıştır⁹.

Görülüyor ki, sistemlerin başka ülkelere ihraç edilebilme imkânları önemli bir mesele olarak ortaya çıkmaktadır. Acaba, günümüzde bu meselenin ehemmiyet kazanmış olmasının sebepleri neler olabilir? Bunun ilk akla gelen sebeplerinden birisi, herhalde, bir memleketin diğer bir ülkede edinilmiş tecrübelerden daima bir şeyler öğrenebileceğine dair olan yaygın kanaattir. Fakat, ben, bu âmil kadar açık olmamakla beraber başka bir izah tarzı üzerinde de durmak istiyorum. Şöyle ki, günümüzün az gelişmiş ve yeni gelişmekte olan ülkelerinde işçi - işveren münasebetlerinin seyrine tesir etmek ve bu hususda bir model vazifesi görmek çabasını gösteren birkaç sınai münasebetler sistemi mevcuttur. Mahdut sayıdaki bu sistemler arasında oldukça müdil bir beynelmilel rekabet mevcut bulunmakta ve neticede model sistemlerin diğer ülkelere ihracı vâ-

7) *Labor Law Journal*, Vol. 11, No. 12 (December 1960), ss. 1120 - 1130.

8) Charles A. Myers, «The American System of Industrial Relations: Is It Exportable?» *Proceedings of the Fifteenth Annual Meeting of the Industrial Relations Research Association* (1962), ss. 2 - 14.

9) *Labor and Economic Development* (New York: Wiley, 1959), s. 18. Bu hususda aynı zamanda James D. Hoover'in şu etüdüne bakınız: «Should American Trade Unionism Be Exported?» Research Seminar on Comparative Labor Movements, Third Session, Washington, D.C., December 15, 1959 (tek-sir edilmiş vaziyette).

kıyası önem kazanmaktadır. İlk sırayı işgal eden modeller arasında Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği, Büyük Britanya, Yugoslavya, İsrail, İsveç ve Batı Almanya gelmektedir. Bazı ihtirazî kayıtlarla muhtemelen Fransa, Mısır, Gana ve Avustralya da bu listeye ilâve edilebilir. Musolini devrinde İtalya ve Peron zamanında Arjantin, model sınai münasebetler sistemlerine sahip bulunuyorlardı.¹⁰ Bu sistemler daha sonra izah edilecek sebepler dolayısıyla modellik vasıflarını artık kaybetmişlerdir. Bu gün ise, ancak yukarıda zikredilen birkaç sistem modellik vasfını haiz bulunmaktadır.

Zamanımızda birçok memleket ilk defa olarak bir sınai münasebetler sistemi ihdas etmek yahut da hâlen mevcut fakat yetersiz bulunan bir sistemi yeni ekonomik, siyasî ve teknolojik şartlara göre tâdil etmek mecburiyetini âcilen hissetmekte, bu temayül ise, yukarıda işaret ettiğim gibi, bazı sistemlerin model vasfını kazanmasına bir bakıma zemin hazırlamaktadır. Birkaç misalden de anlaşılacağı gibi, birçok ülke, taklit ve adaptasyon yoluyla model sistemlerin hususiyetlerinden istifade cihetine gitmişlerdir. Meselâ, Gana sendikalarının teşkilât bünyesi, Alman DGB teşkilât semasının kâğıt üzerinde tıpatıp bir taklidinden ibarettir¹¹. Filipinler'in

10) «... Ekim 1937'de Getulio Vargas Brezilya seçimlerini iptal, demokratik 1934 Anayasasını ilga ve Estado Novo'yu ilân etti. Yeni hükümet sistemi, hemen tamamen Faşist İtalya ve Portekiz'de görülen korporatif devlet teşkilâtının bir kopyası mahiyetini taşımaktaydı. Vargas, mevcut meclisi feshederek devlet ve ekonominin (fonksiyonel temsil) esasına göre yeniden teşkilâtlandırılmasına girişti. Buna göre, bütün işverenler ve bütün işçiler birbirine paralel organizasyonlar içinde teşkilâtlandırılacak ve bu vetire tamamlanınca, henüz belirsiz bulunan bir istikbalde fonksiyonel esaslara göre temsil gücüne sahip yeni bir kanun vâzı ihdas edilmiş olacaktı.» Bakınız: Robert J. Alexander, *Labor Relations in Argentina, Brazil and Chile* (New York: Mc Graw-Hill, 1962), ss. 59 - 60.

11) Bu hususda John K. Tettegah'ın *A New Chapter for Ghana Labour*ına bakınız. (Acera, n.d.) Yine Lester N. Trachtman'ın «The Labor Movement of Ghana: A Study of Political Unionism,» *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 10, No. 2 (January 1962), s. 193'e bakınız. Şüphesiz, DGB teşkilât strüktürünün aynen benimsenmiş olması, Gana'da TUC'nin harp sonrası Batı Almanya sendikacılığının bütün hususiyetlerini aynı zamanda kabul etmiş olduğu mânâsına gelmemektedir. Aksine, TUC'nin Gana cemiyetinde haiz olduğu mevki, deruhte ettiği vazifeler ve ifa ettiği fonksiyonlar, gün geçtikçe daha fazla komünist ülkelerdeki işçi teşekküllerinin mevki, vazife ve fonksiyonlarına benzeme temayülü göstermektedir. Neticede, sendikaların 1959'da tatbik mevkiine konulan «Yeni Teşkilât Strüktürü,» daha şimdiden önemini kaybetme durumuna girmiştir. Gana'da TUC'nin 1962 kongresinde Genel Sekreter John K. Tettegah, bünyede değişiklik yapılması ihtiyacını şu sözlerle ifade etmiştir: «Bu kongrenin, sendikacılık hareketimizin gelişmesine

1953 tarihli işçi - işveren münasebetleri mevzuatı, geniş ölçüde Amerikan Wagner ve Taft Hartley Kanunlarının tesirinde kalmıştır.¹² Batı Avustralya mevzuatı, Singapur'un mecburî tahkim kanunu için bir nevi modellik vazifesi görmüştür¹³. Ekseri Afrika memleketlerinde mevcut bulunan sınaî münasebetler sistemleri, müstemleke idaresi sırasında empoze edilen kanun ve modellerin hususiyetlerini taşımaktadır. Bu memleketler herhalde daha uzunca bir zaman bahis konusu hususiyetleri taşımaya devam edeceklerdir. Bunun gibi, serbest tercih imkânlarını ilga eden rejimlere sahip Doğu Avrupa memleketleri, sınaî münasebetler sistemlerini esas itibariyle Sovyet modeline intibak ettirebilmek gayesiyle tâdil etmek yoluna gitmişlerdir¹⁴.

Yabancı modellerden istifade keyfiyeti, sadece sınaî münasebetler sahasına has bir vâkıa değildir. Modern müesseseleri kendi bünyelerinde süratli bir tempoyla ihdas etmek hususunda kararlı bulunan memleketler, ekseriya diğer ülkelerin gelişmiş ekonomik, askerî, teknolojik ve hukukî sistemlerinden istifade arzusunu izhar etmişlerdir. Japonya bu hususda belki en alâka çekici misali teşkil

paralel olarak milli sendikalarımıza yeni bir şekil vermek gayesiyle gerekli yolları araştırarak bir Özel Komite tayin etmesi icap etmektedir. Burada mantıklı bir nokta-i nazardan hareket etmeli ve milli sendikalarımızı ekonomimizin, devlet mekanizmasının ve bilhassa bakanlıklar teşkilâtımızın yapı ve hususiyetlerine intibak ettirmeliyiz. Görevimizi rasyonelleştirmeye mâtuf böyle bir teşebbüsün getireceği faydaları hepimizin idrak edebildiğimizi sanıyorum.» Bakınız: *Towards Nkrumahism: The Building of Socialist Ghana, The Role and Tasks of the Trade Unions*. Report on Doctrine and Orientation Presented to the First Biennial Congress of the Ghana Trades Union Congress, March 26-30, 1962 (Accra: Education and Publicity Department of the TUC-Ghana, n.d.) s.59.

12) Cicero D. Calderon, «From Compulsory Arbitration to Collective Bargaining in the Philippines,» *International Labour Review*, Vol. 81, No. 1 (January 1960), ss. 10 - 11, Cf. David Wurfel, «Trade Union Development and Labor Relations Policy in the Philippines,» *Industrial and Labor Relations Review*, Vol. 12, No. 4 (July 1959), ss. 593 ve devamı.

13) Paul L. Kleinsorge'in nesredilecek şu makalesine bakınız: «Singapore's Industrial Arbitration Court: Collective Bargaining With Compulsory Arbitration,» *Industrial and Labor Relations Review*, Vol. 17, No. 4 (July 1964).

14) «Meselâ (Doğu Almanya'daki) ilk toplu sözleşmeler fiilen Sovyet Rusya'daki orijinallerinin harfi harfine yapılmış tercümelerinden ibaret bulunuyordu.» Bakınız: Karl C. Thalheim, «Die Rezeption des Sowjetmodells in Mitteldeutschland.» Georg Jahn ve W. M. von Bissing, ed., *Die Wirtschaftssysteme der Staaten Osteuropas und der Volksrepublik China* içinde, Vol. I (Berlin: Duncker ve Humblot, 1961), s. 329.

etmektedir. Japonya'nın anayasası Bavaria anayasasından iktisap edilmiş, donanması İngiliz modeline göre kurulmuş, ordusu Prusya ordusu esaslarına göre teşkilâtlandırılmıştır. Bunun gibi, Japonya Bankası, Belçika Bankası model ittihaz edilmek suretiyle kurulmuştur. Japon teknolojisi de geniş ölçüde Almanya ve A.B.D.'deki ilk teknik gelişmelere dayanmaktadır.¹⁵

Sınai münasebetlere has müessesesevî formların, usûl ve tekniklerin memleketler arasında transferi, belki bir asır veya daha uzun bir zamandan beri mevzuubahis olmakta ise de, İkinci Dünya Harbi'nden bu yana milletlerarası haberleşme ve nakliyat vasıtalarında kaydedilen hızlı gelişmeler, şüphesiz bu sahadaki beynelmilel alış-veriş imkânlarını da arttırmış bulunmaktadır. Biraz mübalâğalı da olsa, sınai münasebetler sahasında artık beynelmilel bir piyasanın teşekkül etmiş olduğu söylenebilir. Hükümetler, işçi teşekkülleri, işverenler ve milletlerarası makamlar bu piyasanın aktif taraflarını teşkil etmektedir. Satıcılar, rekabet tazyiki altında, model sınai münasebetler sistemlerini daha iyi tanıtmak, başarılarını ve müstakbel faaliyetlerini mümkün olan en iyi şekilde reklâm edebilmek gayeleriyle fevkalâde çeşitli teknikler icat etmiş ve geliştirmişlerdir. Seyahat bursları, bilgi ve görgü arttırma gezileri, özel mecmualara bedava abone kayıtları, bina ve teçhizatla alâkalı mâlî yardımlar, eğitim ve öğretim programları, tatbikî gayeleri gerçekleştirmeye mâtuf para yardımları, diplomatik kanallardan istifade ve benzeri diğer taktikler, ekseriya bunları kabule âmâde bir müşteri gurubunun alâkasını çekmek hususunda müessir olmaktadır.

III

Model sistemler, kendilerini diğer sınai münasebetler sistemlerinden ayıran bazı müşterek karakteristiklere sahiptirler. Bu sistemlerin model vasfına devamlı surette sahip olabilmeleri için bahis konusu karakteristikleri veya şartları muhafaza etmeleri gerekmektedir. Model vasfının ihrazi için gerekli ilk şart, sistemin tarafları arasında *ideolojik bakımdan bir uygunluk ve muvafakatın mevcudiyetidir*. Filhakika, herşeyden önce, Dunlop'ın tefrik ettiği üç ayrı «aktör» gurubunun - yani işçiler ve işçi teşekküllerinin, işverenler

15) Gilbert Highet, *The Migration of Ideas* (New York: Oxford University Press, 1954), s. 13. Cf. Fritz Redlich, «Ideas: Their Migration in Space and Transmittal Over Time.» *Kyklos*, Vol. 6, No. 4 (1953/54), ss. 301 - 322.

ve işveren teşekkülleri hiyerarşisinin ve nihayet alâkalı âmme organlarının - bağlandıkları ideolojiler, önemli addedilen meselelerin ekserisinde yekdiğerine uygunluk arzetmelidir¹⁶. Bu gruplar, bir taraftan müsterek gaye ve hedefleri, diğér taraftan herbir guruba ait münferit gayelerin meşrûiyeti, haiz oldukları rol ve hakların aralarındaki dağılım nisbeti ve nihayet sınaî münasebetlere has kaidelerin vaz'ı ile alâkalı ana prosedürler hakkında önemli ölçüde fikir birliğine sahip olmalıdırlar. Diğér bir ifadeyle, model sistem içinde esasa taálluk eden noktalarda bir *muvafakat* ve *rızâ (consensus)* mevcut bulunmalıdır. Bu muvafakat ve rızânın yokluğu, sistem için bir zaaf işaretidir ve müstakbel müşterilerin bu sistemden tatmin olmayıp uzaklaşmalarına sebep olabilir.¹⁷

Esasa taálluk eden sahalarda ideolojik muvafakatin temin edilemeyişi, niçin meselâ Japonya'nın bir model olamadığını izah etmektedir. Gerçekten, Japonya'nın dikkate şayan iktisadî gelişme hızına rağmen, bu ülkedeki ana işçi teşekkülüne hâkim bulunan ideoloji mevcut sosyal ve ekonomik düzene cephe aldığı müddetçe, Japon sınaî münasebetler sistemi bir model olmak vasfını kazanamayacaktır.¹⁸ Bilhassa Afrika'daki eski müstemleke mıntıkları dışında kalan memleketlerde, Fransız sınaî münasebetler sisteminin modellik vasfı, aynı sebep dolayısıyla geniş ölçüde zayıflamış bulunmaktadır. Artık istiklâlini kazanmış bulunan ekseri Afrika mem-

16) Dunlop, herhangi bir sınaî münasebetler sisteminin ideolojisini, cemiyete hâkim ana ideolojiden tefrik etmektedir. Fakat bu iki ideoloji nevinin «gelişmiş bir sanayi cemiyetinde birbirine benzer veya hiç olmazsa kabil-i telif olması beklenebilir.» (*Industrial Relations, op. cit.*, ss. 16 - 17.)

17) Burada fikir birliğini temine mâtuf vasıtaların görünürde bizatihi kritik bir faktör olmadıklarını belirtmek gerekir. Kendisi için herhangi bir sınaî münasebetler modeli arayan muayyen bir memleket, modele sahip cemiyetin demokratik yahut da otoriter bir mahiyet taşıması hususuna ayrı ve özel bir ehemmiyet atfedebilir. Fakat burada önemli olan, şu veya bu neviden bir ideoloji mevzuunda muvafakat ve rızanın mevcudiyetidir; zira, bu mühim şart mevcut olmadığı takdirde, sisteme esasen bir model nazariyle bakılmayacaktır.

18) Meseleyi farklı bir görüş zaviyesinden ele alan Profesör Solomon B. Levine, Japon işçi hareketinin, hususiyile Japon sendikacılığının «siyasi ve iktisadî fonksiyonları birbirinden ayırmayı başarabilmiş olması» dolayısıyla az gelişmiş ülkelerdeki işçi hareketleri için uygun bir model teşkil edebileceği neticesine varmıştır. Bakınız: «Japanese Trade Unionism as a Model in Economic Development,» *National Labor Movements in the Postwar World* içinde, Everett M. Kassalow, ed. (Evanston, Illinois; Northwestern University Press, 1963), ss. 185 - 204.

leketlerinde sınai münasebetler bakımından müşahade edilen Fransa'ya has hususiyetler ise, daha çok bu ülke ile ekonomik ve kültürel bağların muhafaza edilmesinden, müstemleke idaresi sırasında ihdas edilmiş bulunan iş piyasası müesseselerinin devamlı tesirinden ve nihayet yine müstemleke devresinde Fransa'nın başşehirindeki üç millî sendika merkezinin bünyesine bağlanmış bulunan işçi teşekküllerinin esas itibariyle hâlâ Fransız karakteri taşımalarından ileri gelmektedir.¹⁹

İdeolojik bakımdan uygunluk, herhangi bir model sınai münasebetler sistemi için lüzumlu bir şart ise de, bizatihî yeter ve yegâne faktör değildir. Şüphesiz, birçok sınai münasebetler sistemleri model olmadıkları halde kendilerini teşkil eden guruplar arasında ideolojik muvafakat unsuruna sahip bulunmaktadırlar. İkinci bir şart olarak, model, kendi cemiyeti içinde bir veya daha fazla sahada ileri bir başarı ve müessiriyet sağlama hususundaki gücünü ispat etmiş olmalıdır.

Kat'i olarak hangi sahada ne çeşit bir başarının lüzumlu bir unsur sayılacağı, sanayileşmeye önderlik eden elit zümrelerin gaye ve hedeflerine ve bizatihî sınai münasebetler sistemi tarafından halledilmesi beklenen meselelerin mahiyetine bağlı bulunmaktadır. Hızlı bir ekonomik kalkınmanın ana gaye olduğu bir cemiyette, modelin bu gaye ve hedefe önemli ölçüde hizmet etmiş olması beklenir. Bunun gibi, başka bazı başarı kriterleri de aynı derecede vârit ve hattâ daha önemli olabilir. Meselâ bunlar arasında, modelin, İsveçte olduğu gibi sanayide sulhün temini ve idamesi hususunda ileri derecede başarı göstermiş olması zikredilebilir. Filhakika, bu ve diğer bazı sebepler dolayısıyla, İsveç sınai münasebetler sistemi, az gelişmiş memleketlerden ziyade muayyen sanayileşmiş ülkeler için modellik vasfını ihraz etmiş bulunmaktadır.²⁰ İsrail modeli ise, bu vas-

19) «Fransızlar sendikacılık metodlarını Afrikalılara aşarlarlarken, kendi sahalalarında fevkalâde zengin bir doktrin manzumesini de müşterek tatbikat sahasına koymuşlar, neticede Fransız işçi hareketinin ideolojik hususiyetlerini yeni Afrika sendikacılığına miras bırakmışlardır. Afrika sendikacılığında şahsiyet daima ideolojilerden daha önemli bir yer işgal etmişse de, ideolojik faktörlerin ehemmiyeti inkâr edilemez. Gerçi sendikalarla «ana» Fransız sendika merkezleri arasındaki formel bağlar artık kopmuş bulunmaktadır. Fakat, buna rağmen merkezî Fransız sendika teşekküllerinin ideolojik tesir ve izleri hâlâ kuvvetini muhafaza etmektedir.» Bakınız: Eliot Berg, «French West Africa,» *Labor and Economic Development* içinde, Walter Galenson, ed. (New York: Wiley, 1959), s. 215.

20) Son birkaç sene içinde A.B.D. ve İngiltere'de İsveç sınai münasebetler sistemine karşı fevkalâde geniş bir alâka uyanmış bulunmaktadır. Bu

fını Histadrut'un an'anevi sendika fonksiyonlarını kooperatifçilikle telif hususunda gösterdiği başarıdan almaktadır. Bunlar gibi, Yugoslavya ve Batı Almanya da, işçilerin işletmelerin sevk ve idaresine iştirak metodları üzerinde önemle durmaktadır. A.B.D., çeşitli hususlar yanı sıra, demokratik karar mekanizmasına ve kolektif pazarlık sisteminin teşriif yoldan âmme müdahalesine nazaran haiz olduğu avantaj ve üstünlüklere dikkati çekmeye çalışmaktadır. İngiltere, kendi sisteminin ihtiyarîlik vasfı (voluntaristic character) üzerinde durmaktadır. Sovyet modeli, esas itibariyle sisteminin istihsal artışı ve disiplin teminine mâruf hususiyetlerine istinat etmektedir. Herhalde modeller, elde ettikleri başarıların orijinal bir fayda veya yenilik arzeden yönleri üzerinde bilhassa duracaklardır.

Bir model sistem *ideolojik uygunluk* ve *başarı* faktörlerinden başka asgari bir vasfa daha sahip olmalıdır. Gerçekten, birçok sınıf münasebetler sistemleri, yukarda izah ettiğimiz her iki vasfa da sahip oldukları halde, model sıfatını ihraz etmemişlerdir. Muvafakat ve başarı faktörleri yönünden Norveç ile İsveç, Hollanda ile Büyük Britanya, Kanada ile A.B.D. arasında önemli herhangi bir fark mevcut bulunmamaktadır. Buna rağmen, zikrettiğimiz her iki ülkeden biri model, diğeri ise model değildir.

Bahis konusu üçüncü faktör, *modeli ihraç etmek veya tanıtmak arzusu ve iradesinin mevcudiyetidir*.²¹ Bu husus, bir memleketin kendi sınıf münasebetler sistemine olan kuvvetli inancının ve bu sistemin diğerkülelerde de muvaffak olacağına dair kanaatinin ifa-

alâka, İsveç'in ekseri ileri sanayi memleketlerinin karşılaştığı belli başlı ekonomik ve sosyal meselelere demokratik bir siyasi düzen içinde başarılı hal çareleri bulmuş olmasından ileri gelmektedir. Bu hususta, devlet, işveren ve işçi teşekkülleri temsilcilerinden mürekkep bir İsveçli gurubun A.B.D. Senatosa için verdiği beyanata bakınız: U. S. Senate, Subcommittee on Employment and Manpower, 88 th Congress, Ist Session, *Nation's Manpower Revolution* (Washington, D.C.: Government Printing Office, 1963), Part 3, ss. 984 - 1013. Cf. Joseph A. Raffaele, «Industrial Relations in Sweden, - Myth or Model?» *Personnel*, Vol. 40, No. 3 (May - June 1963), ss. 43 - 52; ve Jack Cooper, *Industrial Relations: Sweden Shows the Way*, (London: The Fabrian Society, 1963), Fabian Research Series 235.

21) «Duesenberry'nin gösteri sâiki dediği vâkıa hakkında birçok şeyler yazılmış bulunmaktadır. Fakat, muhakkak ki bundan farklı, lâkin aynı derecede alâka çekici bir başka vâkıa mevcut bulunmaktadır. Tahlili gereken bu vâkıayı «gösteri sâiki ile bir müesseseyi etrafa tanıtmak arzusu ve iradesi» diye ifade edebiliriz.» Georges Fischer, «Trade Unions and Decolonisation», *Présence Africaine* (English - language edition), Vols. 6 - 7, Nos. 34 - 35, s. 124.

desi olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, o memleketin kendisine ci-hansümül yahut da bölgevi çapta bir lider mevki sağlama arzusu ve bir dereceye kadar da millî güvenlik mülâhazaları, bu hususda rol oynamaktadır. Bu gaye ve hedefler, model sistemlerin millî hu-dutlar dışında kabule mazhar olmalarını temin maksadiyle millet-lerarası münasebetler sahasında modern vasitalardan istifade edil-mesini gerektirmektedir. Resmî ve hususi sektörler tarafından sağ-lanan iktisadî ve teknik yardım programları, bu vasıtalar arasında zikredilebilir. Bu zaviyeden bakılınca, herhangi bir sınai münase-betler sisteminin bütün olarak veya kısmen başka bir ülkeye ihraç edilebilmesi, aynen model vasfına sahip bir politik veya ekonomik sistemin diğer bir memlekete transferinin yaratacağı tesire benzer neticeler doğurabilmekte ve bu yoldan dış politika hedeflerinin ger-çekleşmesine hizmet edebilmektedir. Bu husus modelin transfer edildiği cemiyetlerin gelişme seyrine arzulanan bir istikamet ver-mek, bu cemiyetlerde birbiri ile âhenk arzeden cereyan ve müesse-selerin durumunu kuvvetlendirmek ve aynı zamanda, modeli ihraç eden memleketin prestij ve lider mevkiini takviye etmek suretiyle gerçekleştirilmektedir²². Afrika ve Asyalı sendika liderlerini ve sınai münasebetler mütehasıslarını eğitime tâbi tutan Histadrut'a bağlı Afrika - Asya Çalışma Etüdüleri ve İşbirliği Enstitüsü, İsrail'in bu müesseseyi kurarken «sadece diğergâm gayelerle hareket et-medğini belirtmiş» ve bu suretle Enstitü faaliyetlerinin bazı dış politika maksatlarına müteveccih olduğunu açıkça beyan etmiştir. «İsrail, haklı olarak kendisine dostlar kazanmak istemiş, iyi niyet ve anlayış aramış ve normal kültürel ve diplomatik bağlar kurmaya çalışmıştır.»²³ Bunun gibi, A.B.D. Çalışma Bakanı Yardımcı George L - P Weaver, Amerikan Kongresi'nin Eğitim ve Çalışma Komite-si'ne bağlı bir tâlî komite huzurunda verdiği ifadede şunları beyan etmiştir: «A.B.D., Milletlerarası Çalışma Teşkilâtı'na muayyen bir politikaya mâtuf özel bazı gayeleri gerçekleştirmek maksadiyle iş-tirak etmektedir. Bu gayeler arasında şunlar mevcuttur: (1) Az ge-lişmiş memleketlerin iktisadî ve sosyal kalkınmalarını kendi güven-

22) Bakınız: George C. Lodge, *Spearheads of Democracy: Labor in the Developing Countries* (New York: Harper and Row, 1962) ve Bruce H. Millen, *The Political Role of Labor in Developing Countries* (Washington, D. C.: Brookings Institution, 1963), bilhassa ss. 4-16 ve 65-69.

23) Ben Zion Ilan, «Aims and Achievements of Afro - Asian Institute in Israel,» *AFL - CIO Free Trade Union News*, Vol. 18, No. 6 (June 1963), s. 6.

lik ve ideallerimize uygun istikametlere yöneltmek gayesiyle, bu memleketlere yardımlar yapmak; (2) hür işçi hareketlerinin gelişmesini teşvik etmek; (3) Amerikan iktisadî, sosyal ve siyasî sisteminin haiz olduğu değerler ve sağladığı faydalar hususunda diğer ülkelerdeki âmme otoritelerini, işçileri ve işverenleri tenvir etmek ve totaliter komünist sistem karşısında Amerikan sisteminin avantajları hakkında bilgi vermek²⁴. Tabii, bu neviden misalleri kolayca çoğaltmak kabildir.

Hulâsa olarak, model sınaî münasebetler sistemlerine has üç müşterek karakteristiğın mevcut bulunduğunu ve bunların *ana ideoloji üzerinde muvafakat*, önemli addedilen sahalarda kazanılmış *başarı* ve sistemi tanıtip ihraç etmek *arzu ve iradesi* olduğunu söyleyebiliriz.

IV

Bir ülkenin milletlerarası münasebet ve taahhütlerinin vüs'ati, ihraç etmek istediğı modelin cihanşümül bir yayılma istidadı mı göstereceğı, yoksa sadece mahdut bir bölgeye mi inhisar edeceğı hususunu tayin eden önemli bir faktördür. Peron devrinde Arjantin sınaî münasebetler sisteminin bir model olarak Lâtin Amerika'da geniş ölçüde reklâmı yapılmış, fakat aynı husus başka bölgeler için vârit olmamıştır. Gana'nın sınaî münasebetler sistemine bir model nazariyle bakıldığı takdirde, - ki, Tanganika sınaî müanasebetler sisteminin teşekkülünde icra ettiği tesir dolayısıyla bu ülkenin bahis konusu vasfa sahip olması mümkündür -, bu modelin hitap ettiği sahanın da cihanşümül olmaktan ziyade bölgevî bir mahiyet taşıdığı görülecektir. Diğer taraftan, A.B.D. ve Sovyetler Birliği modelleri hiçbir bölgevî veya kültürel hudut tanımamakta ve bu itibarla kendilerine cihanşümül bir mevki ve ehemmiyet atfetmektedirler.

Bu izahlardan anlaşılacağı vechile, bir memleketin sahip olduğu iktidar ve coğrafi mesaha gibi faktörler, yalnız başlarına o ülkedeki sınaî münasebetler sisteminin modellik vasfını tayin edememektedir. Hindistan ve Japonya, Asya'daki diğer memleketler için dahi bir model sistem olmaktan uzaktırlar. Komünist Çin de, ilerde bu vasfı kazanması muhtemel bulunmakla beraber, hâlen bir model teşkil etmemektedir. Bununla beraber, küçük bir ülke olan İsrail,

24) U.S. Congress, House of Representatives, Committee on Education and Labor, *Hearings on the International Labor Organization*, 88 th Congress, Ist Session (Washington, D. C.: Government Printing Office, 1963), s. 171.

sınai münasebetler sisteminin model vasfını iktisap etmesi hususunda dikkate şayan bir başarı göstermiştir. Biraz daha mahdut çapta olmasına rağmen, Yugoslav sınai münasebetler sistemi de bir model haline gelmiş bulunmaktadır.

Modellik vasfı çeşitli sebepler dolayısıyla ortadan kalkabilir. Gerekli şartlardan birisinin veya birkaçının tereddîsi, bu vasfın kaybolmasına veya ciddi ölçüde zayıflamasına sebep olacaktır. Barkin, yukarda zikredilen makalesinde şu hususları belirtmektedir: «1940'ların sonları ile 50'lerin başlarında sınai münasebetler sistemimizi tetkik gayesiyle binlerce müşait (A.B.D.'ye) gelmiştir. O vakitler Amerikan sistemi dünyanın geri kalmış ülkeleri için bir model teşkil ediyordu. Müşahitler de bu modelin birçok yönlerini tasvip ediyorlardı. Memleketimizi şimdi ziyaret eden müşahitler ise, sistemimizin birçok sahalarında durgunluk ve hattâ bazı sahalarında gerileme tesbit ediyorlar. Gerek kendi meselelerimize, gerek onların meselelerine bir çözüm tarzı bulamadığımız neticesine varan bu memleketler, başka istikametlerde birtakım tecrübelerle girişmiş bulunuyorlar.»²⁵ Ben, A.B.D.'nin artık bir model olmadığı yolundaki görüşe henüz katılmıyorum. Fakat şüphesiz ki, Amerikan sistemi, diğer ülkeler için (ve bizim için) ehemmiyet arzeden sahalarda müesseriyesini ispat gücünü kaybettiği takdirde, ergeç model olmaktan çıkıp alelâde bir sistem mesâbesine düşecektir. Preon rejiminin yıkılması ve Arjantin cemiyetinde çok açık bir tezahür gösteren fikir ayrılıkları, bu Lâtin Amerika memleketinin kendi muntikasında haiz olduğu modelik vasfının ortadan kalkmasına yol açmıştır. Müstemleke idareleri, denizasıırı topraklarındaki sınai münasebetler sistemleri üzerinde haiz oldukları nüfûz ve tesiri, bu müstemlekelerin millî istiklâle kavuşmasından sonra geniş ölçüde kaybetmişlerdir. Hattâ muayyen bazı hallerde, müstemlekeye empoze edilmiş bulunan model sistem, meselâ Gana'da olduğu gibi, artık kendisine karşı hasmâne bir tavır takınılan ve ilgasına karar verilen menfi bir varlık haline gelebilmektedir²⁶.

25) *Op. cit.*, s. 1121.

26) Gana, ithal edilmiş bir sistemi bilhassa ilga etmiş bir ülke olarak çok alâka çekici bir misal teşkil etmektedir. Lester Trachtman, Gana'nın yeni sistemi kabulünde liderlerin maksat ve davranışlarının mühim bir rol oynadığını belirtmektedir: «Liderler, İngiliz olan herşeyi kökünden reddetmek ve yıkmak istiyorlardı. Onlar Gana'da mevcut sendikacılık hareketini, İngiltere'nin müstemlekelerde takip etmiş olduğu sınai münasebetler politikasına atfediyorlardı. Neticede Yeni Bünyenin ihdası ile ...İngiliz modeline tamamen zıt

Diğer taraftan, model sistemlerin sadece ileri ve sanayileşmiş memleketlerin inhisarında bulunmadığını belirtmemiz gerekir. Gerçi gelişmiş sanayi memleketleri, zamanla teraküm etmiş bulunan tecrübe ve başarılarından istifade suretiyle geniş ölçüde propoganda yapmak imkânına sahiptirler. Fakat gelişme çabasındaki bazı genç ülkelerin sanayileşmeye henüz yeni başlamış olmaları, bunların sistemlerini bir model olarak reklâm etmelerine mani olmamıştır. Şüphesiz ki, İsrail, artık model olarak tanınan bir sisteme sahip genç bir ülke sıfatıyla bu sahada en alâka çekici misali teşkil etmektedir. Bir bakıma daha az başarılı olmakla beraber, Mısır, Gana ve hattâ Gine de, tesir sahalar içinde kalan memleketlere rehber olmak gayesiyle kendi sistemlerindeki yeniliklere karşı alâka celbetmeye çalışmışlardır. Genç bir ülkenin bu hususda sahip bulunduğu başlıca avantaj, temsil ettiği modelin de aynı derecede genç diğer memleketlere rehber olabilecek yeni ve orijinal bir mahiyet taşımasıdır. Kısa bir zaman devresi zarfında elde edilmiş müşahhas ve hattâ gayri-müşahhas neticelerle ortaya çıkabilmek, sür'ate birinci plânda yer verilen hallerde, şüphesiz ki fevkalâde önem kazanmaktadır. Tabii, Sovyetler Birliği bu bakımdan A.B.D.'ye nazaran mühim bir üstünlüğe sahip olduğu iddiasındadır.²⁷

Meseleye model sistemler dışında kalan ülkeler açısından baktığımızda, bu modellerin hemen daima bir bütün olarak değil, fakat kısmen benimsediklerini ve bir nevi seçime tâbi tutulduklarını görürüz. Muhakkak ki, bu davranışın sebepleri mevcuttur. Modelin daha çok âcil bir ihtiyacı karşılaması veya belirli bir zaafı gidermesi umulan yönlerinden istifade cihetine gidilmektedir. Meselâ, dağınk ve zayıf bir sendika teşkilât bünyesi, ihtiyaca cevap veremeyen iptidai bir hukukî düzen, işçi- işveren meselelerini gereken şekilde tedvir edemeyen idarî organlar yahut da tarihî gelişime ayak uyduramayan işveren davranışları gibi zaaf ve eksiklikler, bu yolla giderilmeye çalışılmaktadır. Gerçekten, bazı memleketler ve bu ara-

bir sendikacılık sistemi kabul edilmiş oluyordu.» (Trachtman, *op. cit.* s. 193). Bir başka müşahit de bu görüşü teyid etmektedir: «Bu değişiklikler, daha önce Gana için bir model hizmeti gören İngiliz sendikacılığına karşı şüpheli bir reaksiyon sonucu tatbik mevkiine konmuştur...» Douglas Rimmer, «The New Industrial Relations in Ghana,» *Industrial and Labor Relations Review*, Vol. 14, No. 2 (January 1961), s. 206.

27) W. Donald Bowles, «Soviet Russia as a Model for Underdeveloped Areas,» *World Politics*, Vol. 14, No. 3 (April 1962), ss. 483-504.

da meselâ Türkiye, muayyen bir sistem üzerinde karar kılmak yerine, çeşitli model sistemler karşısında eklektik bir seçim yolunu tercih etmişlerdir. Bu memleketler kendi sınai münasebetler sistemlerini tesis veya tâdil ederlerken, müessiriyet ve intibak kabiliyeti mülâhazalarıyla ve muhtemelen de dış siyaset ve ideoloji bağları dolayısıyla *çeşitli* model sistemlerin münferit unsurlarını kendi bünyelerine aktarmışlardır.

Muayyen bir modelin temsilciliğini yapan bir ülke, şüphesiz kendi sınai münasebetler sisteminin ancak bütünüyle ithal edildiği takdirde faydalı olacağını iddia edecektir. Oysa, bu konuda daha seçici hareket edip, modelin sadece önemli ve hususiyle tatbik imkânı taşıyan birkaç veçhesi üzerinde karar kılmak daima mümkündür. Profesör Myers de, makalesinde Amerikan sınai münasebetler sisteminin bir bütün olarak ihraç edilemeyeceği neticesine varmıştır. Müellife göre, «A.B.D. sisteminde işveren cephesi ile işletme sevk ve idaresi sahasında edinilen tecrübeler, gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarına Amerikan sendikalarının veya âmme organlarının sınai münasebetlerin tanziminde oynadıkları role nazaran daha fazla intibak kabiliyetine sahip görünmektedir.»²⁸ Bu durumda, model sınai münasebetler sistemlerine ancak bir bütün halinde ihraç ve ithal edilebilen, bölünmesi imkânsız birimler nazariyle bakmamak yerinde olacaktır²⁹.

28) Myers, *op. cit.*, s. 6.

29) Bununla beraber, modeli teşkil eden bazı unsurlar sınai münasebetler sisteminin bir bütün halinde işleyişi şartına o kadar yakından bağlıdır ki, bunlar kendi muhit şartları içinde ne kadar başarılı olurlarsa olsunlar, münferiden ihraca müsait bir mahiyet taşımazlar. Meselâ, Amerikan kolektif akitlerinde yer alan ve ihtilâf ve şikâyetlerin halline müteâllik özel ihtiyarî tahkim mekanizması, benim bildiğim kadarı diğer ülkelerde ya hiç kabule mazhar olmamış, yahut da çok mahdut bir tatbik imkânı bulmuştur. Oysa, bu mekanizma Amerikan sınai münasebetler sisteminin çok yaygın ve başarılı yönlerinden birisini teşkil etmektedir. Maamafih, Amerikalı bir hakem, tahkim sisteminin Afrika kıtasındaki sınai münasebetler sistemlerinde kabiliyatı tatbik olduğunu ifade eden optimist bir görüş ortaya atmıştır: «Tahkim, Afrika'da teşvik edilebildiği ve geliştirilebildiği takdirde, çeşitli meselelerin çözümlünü geniş ölçüde kolaylaştıracak, tarafların birbirine daha anlayışlı davranmalarını temine yardım edecek ve yine taraflar arasındaki ihtilâflı noktaları izâle edecektir. Bu takdirde taraflar enerjilerini birbirleriyle mücadelede değil, çok, Afrika'nın iktisadî ve sosyal kalkınma savaşına hasretmek imkânını bulacaklardır.» Arnold Zack, «Towards Voluntary Arbitration in Africa,» *Bulletin of the Inter-African Labor Institute*, Vol. 9, No. 4 (November 1962), s. 68.

V

Herhangi bir model sistemin diğeri bir ülke tarafından kabul edilebilme nisbet ve hızını tayin eden çeşitli ve birçok faktör mevcuttur. Bu faktörlerin bir kısmı, tesadüfî mahiyettedir. Coğrafi yakınlık bir bakıma önemli bir âmil gibi görünmektedir. Ancak, daha dikkatle incelenince, bu âmilin tâlî ehemmiyete sahip olduğu anlaşılabilir. Meselâ, A.B.D. modeli kendisine aynı derecede yakın bulunan Kanada ve Meksika gibi iki ülke üzerinde tamamiyle farklı bir tesir icra etmiştir. Benim görüşüme nazaran asıl ehemmiyet arzeden âmiller, *ideolojik bakımdan uygunluk, dış ve iç politika mülahazaları ve model hakkında bilgi edinebilme imkânlarıdır.*

İdeolojik bakımdan uygunluk faktörünün ehemmiyeti, Üniversiteler - Arası Etüd'de ortaya atılmış bulunan ve sanayileşmeye önderlik eden elitleri beş ideal tipe ayıran tahlil şemasının yardımıyla izah edilebilir³⁰. Meselâ, «ihtilâlcî entellektüel elitler»in liderliğinde sanayileşmeye çalışan bir memleket, bu elit kategorisinin takip ettiği özel kalkınma stratejisinin icaplarına en fazla uyan bir sınıf münasebetler modelini kabule temayül edecektir. Şüphesiz, müelliflerin de açıkça belirttikleri gibi, bu beş elit kategorisi, aslında «münferit ülkelerdeki gerçek durumları tam mânâsiyle aksettirmeyen» ideal ve mefruz tiplerdir. Bununla beraber, Sovyet ve muhtemelen Yugoslav sınıf münasebetler sistemleri, ihtilâlcî - entellektüel elit tipine uyan bir modelin icaplarına, meselâ A.B.D. sınıf münasebetler sistemine nazaran daha kolaylıkla intibak edecektir. Amerikan sistemi ise, orta sınıfa mensup elitlerin sanayileşme stratejisine uygundur ve bu elit tipi de, tabii Sovyet modelini, açık cemiyet ve serbest piyasa nizamının müesseseleri ile gayrikabil-i telif bulacaktır. Müstemleke idarecilerinin elit zümreyi teşkil ettiği tipde, daha çok müstemlekeci iktidarın sahip olduğu model taklit edilecektir. Maamafih, bu elit gurubunun anlayış ve kabiliyetine bağlı olarak değişen dozlarda olmak üzere, müstemleke idaresindeki ülkenin hususi şartları ile müstemlekeci memleketin şartları arasındaki az çok görünür farklar nazarı dikkate alınacak ve modelde gereken tâdiller yapılabilecektir. Hânedana mensup (dynastic) elitler ise, mevcut modeller kendi iktidar ve hayatiyetlerini idame gayesine hizmet etmedikleri cihetle bu modelleri reddetmek temayülü

30) Kerr *et al.*, *op. cit.*, ss. 47 - 76.

göstermektedirler. Maamafih, hânedanı temsil eden elit zümre sistematik bir sınai münasebetler strüktürü ihdas etmek hususunda iç ve dış tazyiklerin yahut da her iki tazyik nevinin birden tesirinde kaldığı takdirde, muhtemelen orta sınıfa mensup elitlerin temsil ettiği bir modeli tercih edecek ve mevcut iktidar nizamını tehdit eden unsurları asgariye indirmek gayesiyle, bu modelin muayyen yönlerini seçim ve tâdilâta tâbi tutarak bünyesine aktarmaya çalışacaktır. Bunun gibi, milliyetçi liderler de, birbirine zıt iki büyük ve hâkim ideolojiden birine kolayca izafe edilebilen model sistemlerden bilhassa sarfınazar etmeyi tercih edeceklerdir. Maamafih, milliyetçi liderler, bazen İsrail ve Yugoslavya gibi ülkelerin temsil ettiği modelleri taklit etmek arzusu göstermektedirler. Bu gibi ülkeler, kendilerine müstemlekecilik veya yeni müstemlekecilik (neo-colonialism) gibi çekimsizlik uyandıran sıfatlar kolayca izafe edilemediği için, milliyetçi liderlerin alâkasını çekebilmektedir. Üstelik İsrail ve Yugoslavya, bızatihî milliyetçi liderleri tatmin edecek dozda sosyalist bir karakter taşımakta ve bu vasıflarıyla milliyetçi liderlerin tercih ettiği güdümlü ve devletçi bir kalkınma metoduna uymaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse, model seçme mevkiinde bulunan gurup, ideolojik bakımdan kendi ideolojisi ile uygunluk arzeden, iktidar mevkiini kuvvetlendiren ve kalkınma stratejisini takviye eden bir modeli seçme temayülünü gösterecektir.

Tercihlere yön veren faktörlerden biri olarak «ideolojik uygunluk,» bir dereceye kadar yapılacak transferin nev'i ile alâkalı bulunmaktadır. İdeolojik uygunluk, muayyen tekniklerin, münferit tabikat tarzlarının ve kaidelerin seçiminde, esasa taâlluk eden transferlere nazaran önemini kısmen kaybetmektedir. Bu itibarla, meselâ Amerikan sınai münasebetler sisteminin ideolojisi herhangi bir memlekete hâkim elit zümre tarafından kabule şayan görülme-se dahi, bu husus A.B.D.'ye has özel bazı sevk ve idare tekniklerinin, meselâ teşvik edici bir ücret sisteminin veya «check-off» nevinden bir sendikacılık tabikatının yahut da birlikte karar metoduna yer veren Amerikan tipi kollektif akitlerin kabul edilmesine mani teşkil etmeyecektir.

Bir modelin diğer bir ülkeye transfer edilebilme imkânlarını tayin eden bir başka faktör de, milletlerarası iktidar münasebetlerinin arzettiği durumdur. Bu faktör, yukarda izah ettiğimiz birinci âmille alâkalıdır. Filhakika, Doğu ve Batı bloklarından hiçbirine bağlanmayıp tarafsız bir politika gütmek isteyen ülkeler, belli başlı iktidar merkezlerine izafe edilmeyen bir sınai münasebetler sis-

temini tercihe temayül edeceklerdir. Bu hususa önem atfedilen hal-lerde, hükümetler, umumiyetle haiz buldukları kontrol imkânları ile modelin seçiminde hâkim bir tesir icra edebilmektedirler. Bu takdirde, muayyen bir bölge üzerinde yahut da cihangümül bir liderlik iddiasında bulunan bir memlekete ait model sistemin seçilmemesine bilhassa dikkat edilmektedir. Bu husus, önemli bir mülâhaza olarak birinci plâna geçtiği takdirde, İsrail, Yugoslavya ve İsveç, diğer birçok modele nazaran açık bir üstünlük kazanmaktadır. Bundan başka, herhangi bir hükümet, sınıf münasebetler sistemini teşkil eden taraflardan birisinin siyasi yönden takbih ettiği bir modeli veya hattâ bu modelin muayyen bir parçasını ithale teşebbüs ettiği takdirde, âşikâr bazı riskleri göze almış olmaktadır. Meselâ, hâlen Şili'de mevcut bulunan hükümet, sınıf münasebetlerde Amerikan modeline has birtakım esaslî yeniliklerin kabulüne karar verdiği takdirde, bu ülkedeki ana sendika federasyonunun kuvvetli bir muhalefeti ile karşılaşacaktır; zira, bu federasyon radikal bir solcu lider kadrosunun hâkimiyetinde bulunmaktadır.

Nihayet son olarak, hakkında hiçbir şey bilinmeyen bir sınıf münasebetler sisteminin pek model vasfı kazanamayacağını belirtmemiz gerekir. Aksine, kendileri hakkında gerekli bilgi ve haber yayma vasıtalarına sahip bulunan sistemleri, hiç olmazsa sırf bilgisizlik yüzünden bir model olarak görmemezlikten gelmek mümkün olmayacaktır. Bu itibarla, çeşitli sınıf münasebetler sistemlerinin işleyişi ve önemi hakkında milletler arasında gerekli bilgileri yaymak ve propoganda yapmak gayesiyle birçok vasıta ve kanallar geliştirilmiş bulunmaktadır. Eğitim kursları, elçiliklere mensup mütehassıs personelin hizmetleri, neşriyat faaliyetleri, mübadele programları, ticarî fuarlara iştirak ve benzeri gayretler, bu vasıtalar arasında zikredilebilir.

VI

Bu etüdde model sınıf münasebetler sistemlerinin ehemmiyeti-ni ve bu sistemlerin bilhassa yeni gelişmekte olan ülkelerde işçi - işveren münasebetlerinin şekillenmesi bakımından icra ettiği tesiri sistematik bir tarzda tahlile çalışmış bulunuyorum. Profesör Galenson, az gelişmiş memleketlerde işçi - işveren münasebetlerine taâlluk eden ikinci eserinin giriş kısmında, şu müşahadeyi ortaya atmaktadır: «Müesseselerine nihai bir şekil vermeye çalışan her

memleket,» ya sendikaların «esas itibariyle devlet ve işverenlerin nüfûzundan müstakil oldukları» bir sistemi, yahut da buna zıt ve bahis konusu teşekküllerin «gerçek mânâda temsili müesseseler olarak fonksiyonlarını ifa edemedikleri» bir başka sistemi seçmek zorunda kalacaktır.³¹ Şüphesiz, gerçek hayattaki fiilî tercihler bu neviden basit ve ikili bir tasnife göre değil, daha fazla sayıda ve karma bir mahiyet arzeden alternatifler arasında yapılmaktadır. Alternatif model sistemlerin mevcudiyeti, tabiidir ki, seçim ve tercih vetiresine tesir edecektir. Yaptığım tahlil umumiyetle sıhhatli bir mahiyet taşıyorsa, Amerikan sınai múnasebetler sisteminin bir model olarak idamesi için, üzerinde ideolojik bir muvafakata varılan mevzuların daha geniş bir sahayı kavrar hale gelmesi, sistemin hiç olmazsa kendi cemiyetimiz bakımından önem taşıyan gayelere ulaşma yönünde daha üstün bir başarı göstermesi ve dahilî işçi - işveren meselelerimizin dış politika bakımından doğabilecek neticelerine daha fazla dikkat ve ehemmiyet atfedilmesi gerekmektedir. Bu hususların tahakkuk edip etmeyeceğini ancak zaman gösterecektir; fakat, geçmişte edinilen tecrübeler, Amerika'da işveren, işçi ve hükümet temsilcilerinin, esas itibariyle bu üç şarttan sonuncusuna öncelik tanımalarını güçleştiren çeşitli tazyikler altında faaliyetinde bulduklarını göstermektedir.

Türkçeye çeviren: *Toker DERELİ*

31) Walter Galenson, *Labor in Developing Economies*, Berkeley and Los Angeles (University of California Press, 1962), s.10. B.C. Roberts de aynı görüşü ortaya atmış bulunmaktadır: «İngiliz müstemele politikasının zaaf ve kusurları ne olursa olsun, her iki partinin (yani Muhafazakâr Parti ile İşçi Partisi'nin) iktidarda bulunduğu sırada vazife gören hükümetler, müstemelekelerde hür sendikacılığı ve İngiltere ve Batı dünyasında ihdas edilip denenmiş prensiplerden mülhem bir sınai múnasebetler anlayışını teşvik etmek suretiyle, muhakkak ki, yerinde bir harekette bulunmuşlardır.» Bakınız: *Trade Unions in a Free Society*, (London Institute of Economic Affairs, 1959), s. 111.